

**ՉՈՓՈՒՌ ՔՈՒՐԴԸ / Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, Հատոր VIII / Գուգարք (Լոռի), Լոռու
բարբառ (խոսվածք)**

Ախպէ՛ր, ես մի վախտ չարվադարություն ի անում: Մի հետ մի քանի ընկերներով կարտով տարանք Շորագյալ ծախելու: Լոռու մի մատտահն էլ կարտովն ա, հո գիտե՞ք: Մի քանի հետ էլ մեղր եմ տարել ծախ: Ամա մեղրից խեր չկա: Ասած ա. «Չամիչը հատ-հատ, մեղրը մատմատ կհատնի»:

Հա՛, գնացինք հասանք Տաշղալա: Էնտեղից էլ ճամպա բոնեցինք դպա Մաստարա: (Մաստարեն մի ձորի միջի ա: Լավ ախպրնի ունի): Ճամպին մեզ մի մարդ ռաստ էկավ, որ մի քյահլան ձի նստած՝ գնում էր Գյումրիի՝ (Ալեքսանդրապոլ):

Նա ասավ.— Կարտովը կտանեք մեր տունը:— Ես էդ գեղի գալավան եմ: Կասեք Էրոյի տղա Արթենի տունը ո՞րն է:

Նա հանեց իր տերոդորմեն նշան տվուց, գնացինք գլավնու տունը: Դեռ բեռները վեր չէինք բերել, պատմեցինք գլավնու բսպարանքը ու նշանը տվինք:

Բեռների վեր բերելն ու տաղթմիշ անելը մին էլավ. հարևանին թոփ էլան, նրանցից ամեն մինը մի հակը տարավ: Գլավնու ախպերն ամեն մնի հեղեվից ձեն էր տալի. «Օո՛, իմ ալ կտանեք, էմալ էլ բերեք»: Կարճ ժամանակում մեր կարտովնին ցորենի դառան: Կարտովը ցորնի բարեբար վեր կալան:

Էդ ըրիզուն գլավնանց տանը մեզ մի լավ պատիվ տվին: Նրանք ուրիշ դոնախնի էլ ունեին: Էդ դոնախնու մեջ մի բոյով ու ջահել քուրդ կար, քուրդը ծածկած. ինքն էլ լավ հաքնված: Ամա ընթափուր չոփուռ էր, որ զարմանալի: Չեչոտ չէր, որ ասեիր ծաղկամնա ա:

Սաղ երեսը փոս-փոս էր, ոնց որ կտրատած, յա պուճուր դրով ծակծկած: Նա շատ թամուզ հայերեն խոսում էր, լսողը, հեռի հավատիցը, հենց իմանում էր, թե հայ ա:

Ես նրանից վեր քաշված ու զարմացած նրան հարցրի.— Ամոթ չըլի հարցնիլն, ախպեր, էդ շնչիցն ա քեզ էդ չոփուռությունը պատահի՞լ:

Նա ծանդր ախ քաշեց ու քուրդը վեր կալավ: Գլուխը բացվեց:

Գլխի կաշին պոկ էկած էր: Մի հատ մազ չկար գլխին: Գլխի դափաղի ոսկորն երևում էր: Ես սարսափեցի: Նա քուրդն էլ եղ դրեց գլխին ու պատմեց հետևյալը՝ իր գլխի եկածը.

— Որ ասում ես, ախպեր ջան, պատմեմ էս պոկած գլխիս էկած փորձանքը: Ես Երևանցի Ջաֆար աղի տղեն եմ, անունս է Զոռ-Մուստաֆա: Սաղ մրհալումը մեր պես անումով, հարուստ ու գյուռ օջախ չկա: Առաջ էլ անումով աղա ինք, ամա տկլոր աղա ինք: Հորս՝ Ջաֆար աղի, սաղ հարստությունն ու պարծանքը ես ի: Իմ ընկերների, իմ թայ ու թուշի մեջ մի հատը քաջ տղա չկար: Ամեն տեսակ ձի սովորցնել, քյամանդ գցել-բոնել, հեծնել, թուր ու թվանք բանացնել, նիզակ ճոճել, դալխան պահել— էս բոլորն ինձ համար խաղ ու պար էր: Իմ թայ դոչաղ տղերանցից ոչ մինն իմ ոտով չէր գալի: Մեր մրհալումն իմ կուռն ոլորող տղա չկար: Ես փահլվանի ու իգիթի համբավ հանեցի: Իսկ շնորքով, բոյով ու բուսաթով ինձ հավասար մինը չկար: Երեխությունից իմ մազերս, որ ոսկի գույն ունեին, չէին խուզել: Քանքուլներս՝ վախտ հուսած, վախտ փաթըթած գլխիս, վախտ վերարձակ թողած՝ ինձ ավելի շնորք էին տալի: Ինչ խաղ լինե՛ր՝ ջիրիդ լինե՛ր, որս գնալ լինե՛ր, հարսանիքներում ու մեյդաններում ձի խաղցնել լինե՛ր, թվանքով նշանի գցել լինե՛ր— էս ի առաջինը: Ինձ ոչ մի բանում զոռ անող չկար: Դրա համար իմ անունը դրին Զոռ-Մուստաֆա: Հերս ինձ ջահել օրով հարսանիք արավ: Սաղ Երևանու մրհալում աղջիկ չճարեց, գնաց Կադգվանից ինձ աղջիկ ուզեց: Զոռ հարսանիք արինք: Անցավ մի քանի վախտ: Իմ կնիկը մի անգամ գնաց հորանց: Մենձ ախպերն էկավ

տարավ: Մի երկու շաբաթից գնացի Կաղզվան, որ նրան բերեմ: Իմ աներն էլ հարուստ օջախ էր. հինգ-վեց տղա ուներ:

Մի երկու օր մնացի Կաղզվանում: Էդտեղ ծանոթացա մի դավրիշի հետ: Էդ դավրիշն ասավ, որ ինքն էլ պիտի գա Երևան. միասին գնանք: Խնդրեց, որ մի քիչ ճամպա պահեմ, որ ինքն իր համար մի ձի ճարի ու մեզ հետ գա:

(Մենք՝ ես ու կնիկս էլ նրան ճամպա չպահեցինք, ըդու էլանք, ճամպա ընկանք):

Կաղզվանից մի քանի վերստ դեռ չէինք հեռացել, եդ մտիկ արինք, տեհանք, որ մի ձիավոր ա գալի: Գալիս ա ամա ընթավոր զծիգ տված ա գալի, ոնց որ երկնքից կրակ ըլի գալիս: Թոզ ու դումանը պատել էր աշխարհը: Կնիկս ասավ.— Արի փախչենք, հարամի ա գալի:

Ես անկաջ չարի, ասի.— Ես Զոռ-Մուստաֆան ըլիմ ու մարդուց ու հարամուց վախենա՞մ:

Ձիավորը էկավ հասավ:

Դարվիշն էր մի քյահլան ձի նստած: Մեզ բարևեց, ու ընկերացավ: Մտանք Կաղզվանա մերին: Երբ որ հասանք մերու մեջտեղը, ճամպեն երկուսի էր բաժանվում՝ մինը մենձ ճամպեն էր, մինն էլ մի կածան, որ տանում էր դպա մերու դալնկուտը: Դավրիշն էդ ճամպեն բռնեց: Իմ կնիկն էլ, ոնց որ թոկով կապված, նրա եղևից իր ձին քշեց: Ասի.— Այ կնիկ, էդ ո՞ւր ես գնում, մեր ճամպեն էդ չի:

Նա անգաջ չարավ ու դավրիշի ետևից գնաց: Ես ձիով աղաքը կտրեցի: Դավրիշը գոռաց.— Էդ իմ կնիկն ա, ի՞նչ իրավունքով ես աղաքը կտրում:

Ես կատաղեցի ու ձիուց իջա: Նա էլ իջավ: Ու մեր մեջ սաստիկ կռիվ սկսվեց: Սկզբում ոնչ ես ի գոռում, ոնչ նա: Երկուսս էլ կռվում էինք արջերի նման: Վերջում նա հետզհետե թուլանում էր, իսկ ես ուժեղանում, քիչ էր մնում, որ նրան գետնովը տայի: Էդ վախտը կնիկս ձիուցը վեր էկավ ու ոտիցս բռնեց: Նրանք երկուսով ինձ վեր գցեցին: Սրտիս հերսից խելքս գլխիցս թռավ: Էն իմացա, որ անիրավ դավրիշը երկար մազերս՝ քանքուներս մի բանի փաթաթեց: Աչքս բաց արի տեհա, որ մի բարձր կաղնի ծառից մազերիցս կախված եմ: Դավրիշն ու կնիկս կորել են: Ձիս մոտս կանգնած խրխնջում էր, կատաղությունից խելքս կորավ: Դուն ինձ ասա՝ թուրը վրես, դամեն վրես, դանակը ջիբս, մազերս իմ ձեռքով կտրելու տեղը՝ ինձ սաստիկ թափահարեցի, ճլորթի ընկա ու ընկա ներքև: Մազերս պոկ ընկան: Գլխիս կաշին էլ հետը պոկվեց: Գըլխիցս արուն շատ գնաց, ամա ես ինձ չկորցրի, գլուխս փաթաթեցի, ձիս հեծա ու նրանց գնացած ճամպով գնացի: Գնացի հասա մի մենձ էրի դուռ: Տեսնիմ ներսը դարվիշն ու կնիկս քեֆ են անում: Կատաղած վրա ընկա, որ դավրիշին խեղդեմ: Մեր մեջ էլի մի սարսափելի կռիվ սկսեց: Ասլանն ու դափլանն էդպես չէին կռվիլ: Ես ոնց որ յարալու գազան, դավրիշին քիչ մնաց գլխիս ծերն հանեմ ու գետին գարկեմ, հոգին փլի: Էդ վախտը կնիկս նրան օգնության հասավ: Քաճ շան նման սկսեց կծոտել ձեռքերս, ծնկներս ու կուրծքս: Դավրիշը սիրտ առավ ու երկուսով ինձ գետին գլորեցին: Էրի առաջ բսած դուռ ծառին ինձ թոկով կապեցին՝ ոտներիցս մինչև վիզս: Ու իրանք նստեցին միրգ ուտելու: Մի մենձ թարախանով լիքը բաղդատու խուրմա կար աղաքները: Էն անիրավ դավրիշը սկսեց ուտել խուրմեն ու կորիզներն էրեսիս փչել: Կորիզներն գալիս էին էրեսիս դիպչում, ոնց որ գյուլլա՝ երեսս ծակծկում: Էն անիրավը վռագ-վռագ ուտում էր խուրմեն ու կորիզները կարկտի պես թափում էրեսիս: Ես հազիվ աչքերս էի պահում: Սաղ էրեսս ծակծկվեց արունվիկ էդավ: Միրտս մոկտում էր, ջիգյարս կտրատվում: Ամա ես ձեն ծպտուն չէի հանում, մի անգամ «օֆ» չարի: Իմ էդ վարմունքը ավելի էր կատաղացնում Էն սատայելին: Վերջն էդ լրբերը՝ դավրիշն ու իմ

դախապա կնիկը՝ իրենց քեֆը քաշելուց եղը, իմ աչքի աղաքին պատկեցին ու շնթեցին. խոր քուն մտան, երևի ինձ մեռած կարծելով: Նրանց քնելուց եղը ես սկսեցի ատամներով ինձ փաթաթած կոներս կապած թուր կրծոտել: Կրծեցի, կրծեցի, թուր կտրեցի: Ետո կամաց կապերս արձակեցի: Թուրս ուսլուրով՝ վերցրի, որ էրի պատից կախել էին: Ու հոգեառի պես դավրիշի գլխավերնն անցա: Աջ ձեռքով թուրս պահած, ձախ ձեռքով մազերիցը դայիմ քաշեցի, նա աչքը բաց արավ, զարհուրանքով ինձ մտիկ արավ ու ուզաց վեր թռչի: Ամա ես ժամանակ չտվի, թրով գլուխը թոցրի: Անզգամ կնիկս էլ զարթնեց: Ես նրան չսպանեցի, ձեռք ու ոտքը կապոտեցի: Եդո մտա էրի մեջը ման էկա. ի՞նչ տենիմ: Էրի խորքում հինգ հատ քյահլան ձի կապած, մինը մնուց լավը, աղաքները չամիչ լքցրած: Քիչ էլ աղաք գնացի մենձ մաղարա էր: Տեսնիմ մի տեղ ոսկի կիտած, մի տեղ էրծաթ: Մի կոանս էլ շատ խաս կտորներ՝ մախմուր, աթլաս ու հազար ու մին խաս ու դումաշ դասած: Թողի, դուս էկա: Ես իմ ձիուն նստեցի. կնկանս էլ իրա ձիու վրա կապկպոտեցի ու եղ գնացի Կաղզվան անորանցս տունը: Գիշեր էր: Անորըս տղեքը դուս էկան: Նրանք մեզ տեհան ու զարմացան. ինձ էլ որ մտիկ արին, զարհուրեցին: Աներս ու մեկել տանըցիք էլ նրանց եղնուց դուս թափեցին: Ես պատմեցի եղելությունը: Անորս մենձ տղեն որ մի դոչաղ ու նամուտով տղամարդ էր, էղ բանը որ լսեց, կատաղեց: Էլ ժամանակ չտվուց. «Աննամուս», գոռաց, իր թուրը քաշեց ու կնկանս՝ իրա քրոջ, գլուխը թոցրեց: Բոլորն էլ ասին. «Հախն էր»... Էղ գշեր ինձ իրանց տանը պահեցին: Մյուս ըռավոտը ինձ իրանց փոքր քրոջ հետ պսակեցին ու ճամպա դրին: Ես անորս մենձ տղին հետս վերցրի, երբ հասանք մերին, ես նրանց իմ թագա կնկանն ու իր մենձ ախպորը տարա թուշ էն էրի դուռը: Վեր էկանք: Անորս տղի հետ ներս մտանք: Բոլոր ոսկին ու էրծաթը, էն խաս ու դումաշ ձոթ ու կտորները բեռներ բռնեցինք: Դուրս քշեցինք դավրիշի հինգ ձիանը ու բարձեցինք, հինգ ձիաբեռ էլավ: Էրկու ձիաբեռը տվի անորս տղին, իսկ իրեք ձիաբեռը ես վեր կալա: Նա գնաց իրանց տուն, ես էլ իմ թագա կնկա հետ էկա մեր տունը: Շատ չքաշեց հերս՝ Ջաֆար աղեն, դարդից մեռավ: Իմ բերած հարստությունը նրա աչքին չէր գալիս, քանի որ նրա աչքի լույս Զոռ-Մուստաֆեն զրկվել էր իր ամենամենձ հարստությունից՝ Էրեսի գեղեցկությունից, ոսկեքանքով մազերից, մի խոսքով իրա շնորհալի քիսպաթից: — Ղարիբ ախպեր,— դարձավ ինձ Զոռ-Մուստաֆեն,— թուրքն ասում ա. «Քիսպաթ դա բիր դովլաթ դըր»³: Հմի ես էղ դովլաթից որ առաջ իմ պարծանքն էր, զրկված եմ ինձ պատահած էղ փորձանքի Էրեսից:

¹ Ուսլուր-զգուշություն—Օ. Բ.:

² Քիսպաթ—դեմք, պատկեր—Օ. Բ.:

³ Քիսպաթ դա բիր դովլաթ դըր—Գեղեցիկ դեմքն էլ հարստություն է.—Օ. Բ.: